

# Nederlandse militiesabels

Tegen het eind van de 18e eeuw waren er twee vormen van militie. In de eerste plaats waren er de Schutterijen, famous wegens hun rol tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Deze Schutterijen waren echter in de loop van de 18e eeuw ernstig in verval geraakt. Vooral door algemeen en zeer uitgebreid regenten-nepotisme hadden de Schutterijen meer tot doel het verlenen van status aan de regentenfamilies, waarvoor zij een dankbare sinecure waren. Het gevolg was dat de bewapening ernstig was verwaarloosd en niet veel verder kwam dan het "hooivorken-niveau". Bekend is de klacht van een Rotterdammer in 1780 dat de gewoonte de nieuwe kapiteins met drie geweesalvo's te begroeten was afgeschaft omdat de snaphanen in een veel te erbarmelijke staat verkeerden. "Zieltogend" is het goede woord voor de Schutterijen der 18e eeuw. De Schutterijen, voortgekomen uit de 12e en 13e eeuwse stadswachten, hadden wortels in de gilden en als zodanig waren ze zeer gesloten en besloten; een katholiek of baptist had geen kans toegelaten te worden. Dan waren er de burgercompagnieën, die meer verbonden waren aan de plaatselijke (vaak Oranjegezinde) magistratuur.



Afb.4  
Vrijkorpssabel Amsterdam (collectie G.R. Hof)

Door een veelheid van invloeden (waaronder een rampzalig verloopende oorlog met Engeland vanaf 1780, de uitstraling van de Amerikaanse vrijheidsoorlog, de zwakke persoon van Stadhouder Willem V en een ontluikende behoefte aan democratische veranderingen) voelde de Gelderse baron Joan Derck van der Capellen tot den Poll zich geroepen op 26 september 1781 een pam-

flet te schrijven getiteld "Aan het Volk van Nederland", een pamflet dat een zeer grote invloed heeft gehad op de geschiedenis van Nederland. Mede vanuit zijn contacten met Amerikaanse vrijheidsstrijders (zo werd bijvoorbeeld hier in 1782 een consortium opgericht om de Amerikaanse opstandelingen een lening te geven via John Adams) legde v.d. Capellen in het pamflet zeer grote nadruk op het zich bewapenen van de burgers, letterlijk: "O, landgenoten, nog eens, wapent U allen tezamen". Bij een andere gelegenheid had v.d. Capellen zich al eens uitgelaten dat "Vrijheid en eene ongewapende natie zijn tegenstrijdigheden".

Wij als wapenverzamelaars herkennen hierin natuurlijk het in die tijd in de Amerikaanse grondwet (2e amendement) terechtkomende grondrecht van de burger wapens te dragen.

Voor zijn ijveren ten behoeve van de Amerikaanse vrijheidsstrijd werd v.d. Capellen persoonlijk bedankt door George Washington.

Ikzelf heb altijd het gevoel gehad dat als de vrijheidsdrang van v.d. Capellen op dat moment geleid had tot een breed gedragen grondwet (in plaats van 65 jaar later door Thorbecke geschreven te worden), een burgerbewapening daarin heel centraal gestaan zou hebben.

Onder invloed van het pamflet van v.d. Capellen ontstonden tussen 1782 en 1787 in vele plaatsen zogenaamde gewapende vrijkorpsen of (maar soms ook samen met) exercitiegenootschappen, los van het gezag van de Kapitein-generaal (Stadhouder Willem V): Deventer, Zwolle, Kampen, Utrecht, Arnhem, Zutphen, Elburg, Schoterland, Enschede, Haarlem, Gouda, Dordrecht en de universiteitsplaatsen als Franeker, Harderwijk, Groningen, Leiden. Bekende exercitiege-



Afb.10  
Marinenoodsabel (collectie G.R. Hof)

nootschappen waren "Voor onze duurste panden" (Groningen), "Pro patria et libertate", "Sociëteit voor de Wapenhandel". Kenmerkend voor de vrijkorpsen en exercitiegenootschappen was dat ze vaak echt "open" waren (voor alle gezindtes) en dat de officieren werden gekozen en niet door regenten benoemd..

In Zeeland bleef een pro-Oranjesfeer heersen en ontstonden er zelfs Oranje-vrijkorpsen. Ook in andere plaatsen ontstonden er spanningen tussen de vrijkorpsen en de "volks-orangisten" of "prinsmannen", zoals in 1784 te Rotterdam (Kaat Mossel, "de stadhouderes van het grauw").

In Amsterdam waren er 55 wijken (= eenheden) met een totaal van zo'n 2500 vrijkorpisten. In Friesland waren ongeveer 3000 vrijkorpisten. In Rotterdam, in 1783, 24 compagnieën, samen ruim 1000 man. In Utrecht meer dan 2000 man, verdeeld in 8 compagnieën, één voor elke stadswijk. In Zutphen waren 5 vrijkorpsen.

Deze situatie duurde tot in 1787, toen het vrijkorps van Gouda zijn hand overspeelde en de echtgenote (Wilhelmina van Pruisen) van de stadhouder bij Goejanvervellesluis aanhield en de vader van Wilhelmina zijn huzaren de grens



**Afb. 9**  
Klingrug Schutterijsabel Amsterdam



**Afb.11**  
Noodsabel: oorspronkelijk Vrijcorpssabel Enschede, ont-  
daan van twee zijbeugels na 1813, gestoken in veel latere  
(politie-) schede (Marktplaats.nl)



**Afb.1**  
Algemeen model van  
eind-achttiende-eeuwse  
infanterie sabel

overstuurde om één en ander recht te zetten. Ik ervaar het nog altijd als onverklaarbaar dat het patriotische verzet, dat toch gestoeld was op een doorleefd stuk idealisme en zelfs ondersteund werd door een mobiele eenheid ("Mappa's leger-tje"), als sneeuw voor de zon verdween voor het Pruisische leger.

#### De sabels

Aan het eind van de 18e eeuw was er, als gevolg van het uniformeringsbesluit van 1772, een redelijke standaard voor de infanteriesabel: een messing korfgevest met aangeschroefde voorbeugel die ook als standaard diende voor de militie sabels. **Model 1** Infanteriemodel van het staande leger (afb.1). Deze wapens waren gemerkt met regimentsnummer (afb.2), compagniesletter en wapennummer (afb.3), een lichtbruine schede met messing beslag en een opvallend lange haak op de haak- of mondband **Model 2** De Vrijcorpssabel (afb.4 en 5). Als model 1 maar met een jaartal vallend van 1782 tot en met 1787 met een aanduiding van stad of wijk (afb. 6 en 7) **Model 3** De Schutterijsabel (afb. 8). Als de modellen 1 en 2 maar inmiddels ontdaan van de twee zijbeugels, na 1813. Deze sabels hebben

meestal nog wel de oude schedes: lichtbruin met messing beslag. De sabels van de Schutterij te Amsterdam zijn te herkennen aan de 3 kruisjes op de rug van de kling (afb.9) maar deze sabels kunnen oorspronkelijk uit alle hoeken van het land komen. Afb. 11 is een Vrijcorpssabel uit Enschede die in Amsterdam terecht is gekomen. **Model 4** De marine-noodsabel (afb.10 en 11) In het boek van Puype en de Stürler Boekweit wordt in een voetnoot melding gemaakt van een aantal van vijf sabels in het Marinemuseum te den Helder: "van deze sabels wordt beweerd dat zij nog tijdens de mobilisatiejaren 1939 -1940 door marineschildwachten zijn gedragen". De notities die de heer Puype in 1972 maakte van deze sabels, welke notities hij me vriendelijkerwijze ter beschikking stelde, geven aan dat alle vijf van het model 3 zijn: Schutterijsabels, in dit geval, gezien de 3 kruizen op de rug, van Amsterdam. Van schedes is in de aantekeningen van de heer Puype geen sprake. Ik kan me voorstellen dat de schedes apart van de sabels werden opgeslagen, een vrij algemeen gebruik bij de marine. In elk geval zit bij de sabel, door Puype beschreven onder letter c. (nu collectie G.R.Hof, zie afbeelding 10), nu een zwart lederen schede met

leren mondband met afhangleertje. Ik heb de indruk dat Schutterijsabels bij noodgebruik werden voorzien van welke schede dan ook: zie afb. 11, een sabel met een schede kenmerkend voor een politiesabel. Zowel de heer Puype (persoonlijke mededeling) als ikzelf hebben de indruk dat het verhaal over marinenoedgedbruik wel juist zou kunnen zijn, hoewel er verder geen letter van bewijs is.

#### Geraadpleegde literatuur

- *Catalogus van Voorwerpen der Amsterdamse Schutterij*, MS uit 1924 in het Rijksmuseum Amsterdam, met tekeningen van J. Gebhard en J.E. van Pek
- J.P. Puype en R.J. de Stürler Boekweit, *Klewang*, Catalogus van het Legermuseum, Delft 2001
- S. Schama, *Patriotten en bevrijders*, Amsterdam 1977

#### Eindnoten

- 1 Schama blz.115
- 2 Puype et al blz.90 voetnoot 10.

**Afb.2 en 3**  
Klingopschrift van een marine noodsabel (RN  
4 = Regiment Nationaal no.4, Wilcke H = 8e  
comp. wapen nr.1) (collectie G.R. Hof)

**Afb.6 en 7**  
Klingopschriften Vrijcorpssabel Amsterdam (afb.4)



A. II

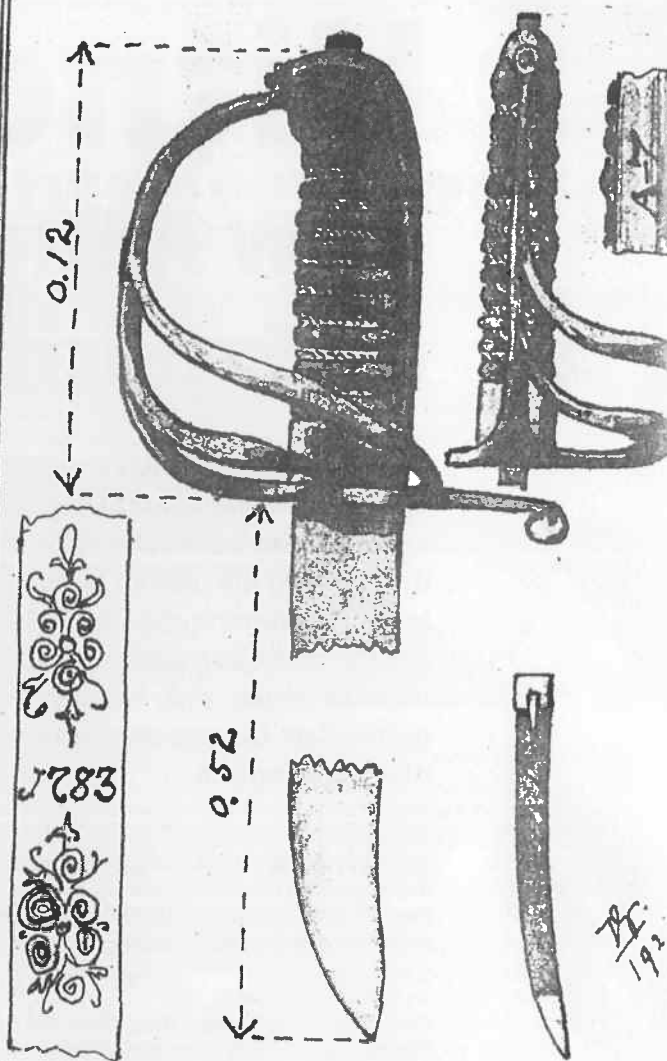
Korte Korfsabel.

Met koperen gevest is evenals  
de bruin lederen scheede  
genuet: A. 7.

Op de kling gegraveerd:  
aan de ene zijde: Arnhem  
aan de andere zijde: 1783

In gebruik geweest bij de  
Schutterij te Arnhem.

Orangeroest.



Afb.5  
Vrijkorpssabel Arnhem (Catalogus Schutterijcollectie)

A. II

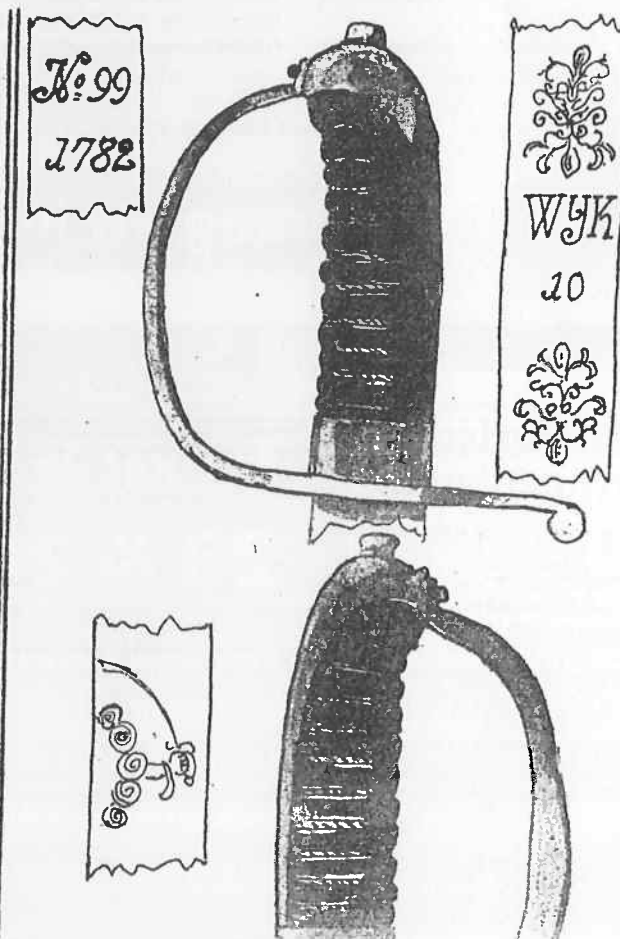
Twee korte sabels

zonder korf.

met koperen gevest in bruin  
lederen scheede.

In gebruik geweest bij de Gewapende  
Burgermaatschappij te Amsterdam.

Gevoonden op een zekeren van  
het Nationaal Museum te Amster-  
dam.



Afb.8  
Schutterijsabel Amsterdam (Catalogus Schutterijcollectie)